

Tvrтко Kulenović

SARAJEVSKE SVESKE  
JOVAN HRISTIĆ  
VAVA  
(Jovan Hristić 1933–2002)

Čekao sam Vavu u njegovoj kući u, ako se ne varam, Skerlićevoj ulici, dok je on bio sa radnicima u kući na Dedinju koja mu je poslije drugog svjetskog rata bila nacionalizovana i sreća, sa dolaskom novog sistema vraćena. Nije li sasvim prirodno i logično da je bio antikomunista? Međutim, nikada se nije bavio antikomunizmom: bavio se poezijom, kritikom, pisao je drame i eseje, i sve je to bilo na najvišem nivou. Bio je jedan od najomiljenijih profesora kod studenata na Fakultetu dramskih umetnosti i studenti su govorili da niko kao on nije znao tako jasno, precizno i sa tako mnogo potpore i optimizma da im objasni šta treba da rade, kako da postupe u pripremi diplomskih i magistarskih radova, i drugih projekata.

Bio je, naime "rojalista", ali je u šali govorio: "Ja nemam nikakve veze sa ovim Karađorđevićima, prepunim velikih ideja i ambicija, moji su Obrenovići, koji su na prvom mestu nastojali da sebi i svome narodu omoguće normalan i ugodan život". Ne znam da li je bio religiozan, to takovog čovjeka ne možeš pitati, ali sam jednom držao predavanje njegovim postdiplomcima o indijskom Kathakali pozorištu, i htijući da ublažim onaj naboj religioznosti koji se u svijesti zapadnjaka uvijek veže za Indiju, rekao sam da je nasred scene ogromna uljna lampa koja svojim "proizvoljnim" odbljescima presudno utiče na scensku radnju. Vava me je na svoj "vavinski" način pitao: "Znači li to da je lampa Bog?"

Bio mu je, već i s obzirom na njegovo porijeklo, stran svaki nacionalizam. Žalio se, jedne godine na Sterijinom pozorju, da ga je zapala loša hotelska soba. Sagovornik, budući plamenonosac srpskog nacionalizma, zauzeo se za ideju da hotelska soba nije uopšte normalno mjesto za čovjeka. Treba mu kuća, ognjište, po mogućnosti na selu, kontakt sa običnim svijetom koji tamo živi. Vava je rekao: "Znate kolega, ja bih čitav svoj život mogao provesti u hotelu, pod uslovom da je to vrlo dobar hotel." Postao je predsjednik Udruženja književnika, famozna Francuska 7, koje je bilo postalo bastion srpskog nacionalizma. Želim da vjerujem da se toga prihvatio zato da bi duhove koliko je moguće smirio, stvari relativizirao. O tome ću na kraju ovog teksta morati još nešto da kažem.

Čekao sam ga, potonuvši bez ostatka u veliki primorski pejisaž meni najdražeg jugoslovenskog slikara Petra Dobrovića, koji je visio na zidu ili je čak stajao, izložen svjetlu, na nekoj vrsti slikarskog štafelaja, ne sjećam se tačno. Ne znam da li je i on obožavao Dobrovića, ali znam da je obožavao more, čamce, plovidbu (za koju je bio veliki meštar), utjehu i naknadu za sve ono što je inače morao u životu da podnosi.

Ušao je sa flašom votke koja je to večje bila namijenjena nama dvojici. Uskliknuo sam "Vavo!", pokazujući na Dobrovića, i on se nasmijao. "A znaš li ko je ono tamo na zidu?". Bio je na malome platnu, sve u smeđem, lik nekog čovjeka, mladića, svim srcem i dušom zagledanog u nebo, nudeći se, ali boga mi i nešto tražeći odozgo. Trudeći se da reagujem "u Vavinom stilu", odvalio sam "El Greko" i bio sam odmah tuširan. Rekao je: "Nije, to je Uroš Predić, ali imamo i El Greka". Otišao je u spavaću sobu i vratio se sa jednom malom, neuramljenom slikom, na čijoj pozadini je pisalo da je nastala u slikarskoj radionici Domenika Teotokopula. "Moja baba, bogata Grkinja, po svaku cenu je htela to da ima".

Jovan Hristić bio je mnogo veći pisac nego što je priznavano, mada je dosta priznavano. Na ovim našim prostorima pojam književne veličine najradije se veže za porijeklo iz kala ili kamena, u svakom slučaju za selo i, u modernoj varijanti, za gradsku sirotinju. Eventualno se može ići do neke niže srednje klase, do činovnika, profesora gimnazije, geometra, ali slučaj sa babom koja je kupovala El Greka apsolutno je nedopustiv. Uz to, Vava kao izrazito moderan pjesnik nikad nije bio lučonoša ničijeg moderniteta. Veoma je dobro Saša Radojčić, u pogovoru za posmrtno izdanje Hristićevih pjesama, na samom početku napisao: "Jer više od svega, on je želio da bude Grk". – Možda bi ovaj stih koji se odnosi na Aleksandra Makedonskog, podjednako dobro mogao da se upotrebi i za samog Jovana Hristića..."

Dozvoljavam sebi da u ovaj tekst učitam i gore pomenuto Vavino porijeklo, i grčko more, more nad morima, ali tu se, prije svega, radi o vrijednostima direktno iskazanim u njegovoj možda najčuvenijoj pjesmi, "Fedru".

"A ono pravo: ozbiljnost, mera, mudra uzvišenost,

Uzvišena mudrost, uvek nam je izmicala."

Mislim da niko nije tako dobro definisao situaciju avangarde, kao on u "Oblicima moderne književnosti", jednom rečenicom: "...problem nije u tome hoće li umetnost nestati ili neće; on je u tome šta ćemo mi biti spremni da nazivamo umetnošću".

Povodom djela avangarde besmisleno je govoriti jezikom tradicionalne estetike, jedino što tu postoji je komunikacija, odnos između umjetnika i njegove (eventualne) publike: na šta ćemo biti spremni. I niko kao on nije tako dobro shvatio naličje tog svijeta komunikacije koja se naziva temeljnom supstancom

20. vijeka (u onom smislu u kojem je temeljna supstanca 19. vijeka bila energija, a 18. vijeka materija) a iz kojeg je “mudra uzvišenost i uzvišena mudrost” potpuno izostavljena: “Jer neće se reći, kao što misli uvek briljantni George Steiner, “povući” kako bi ustupile mesto formulama matematike, znacima apstraktnog slikarstva i šiframa nove muzike. Naprotiv. Povuci će se stvari. Nećemo ući u epohu ćutanja – kamo sreće da uđemo – ući ćemo (već smo u njoj) u epohu brbljanja. Govoriti, govoriti, govoriti da se ne bi nestalo; to je *motto* modernog vremena, melanholični *motto* izgubljenih stvari koje su još samo aveti na rubovima našeg horizonta. Govorimo da bismo živeli, da bismo postojali. Ne govorimo zato što znamo istinu o stvarima, već zato što mislimo da se istina može zameniti gomilama reči, mislimo da se ona može odglumiti skladno i pomalo tajanstveno poređanim rečima”. (“Profesor matematike”)

Skladno i tajanstveno. Bez uzvišene mudrosti i mudre uzvišenosti. U svojim *grčkim* dramama, i u svojim dramama uopšte, Jovan Hristić nam je neprestano pokazivao kako je to nemoguće i koliko je to nedovoljno. Njegove “Čiste ruke”, “Sedmorica protiv tebe”, radio drama “Orest” bile su apsolutno noseće u tom valu “antičke” drame ne samo kod nas (val je bio internacionalan), izdaleka su ga pratile drame “I smrt dolazi na Lemno”, Velimira Lukića, “Jelovnik” Bore Draškovića i možda još neke. Nakon nekog vremena prostota je popljuvala tu umjetnost zasnovanu na kulturi i suprotstavila joj vitalnost (uostalom valu je bilo i vrijeme da prođe i razbije se o obalu), ali Vava je sa svojom uzvišenom mudrošću i mudrom uzvišenošću već bio koraknuo naprijed u “Savonarili i njegovim prijateljima” i u “Terasi”. “Terasa” je bila tužna drama u kojoj je glavna junakinja (i glavna glumica) umirala od raka, ali je terasa bila na moru i njegova tišina ublažavala je ljudsku bol.

Jovan Hristić je bio najznačajniji, najuporniji časopisni pozorišni kritičar u jugoslovenskoj književnosti. O tome ne može biti sumnje, ali je bilo osporavanja: ovaj put ne od strane “primitivaca” nego od strane “modernista”, koji su grijali svoj duh na Artoovoj rečenici da je scena konkretno mjesto koje govori konkretnim jezikom, što ih je oslobađalo od obaveze čitanja drama. Vava je znao sve što su oni znali, ali je znao još i drame, a nije vjerovao u bogove, i umio je jasno da se izrazi: “Boja očiju Žilijana Sorela, koju nam Stendal ostavlja da zamislimo, ne menja ništa u strukturi odnosa u *Crvenom i Crnom*. Ali ako je Lopahin, kao u nekim predstavama *Višnjika* koje sam video, gotovo uvek omanji, ugojeni i pomalo vulgarni *nouveau riche*, ili ako je (kao u predstavi Đorđa Strelera) vitak, energičan i nemalo istančan čovek na pragu pune zrelosti (možemo zamisliti kako svakoga dana igra tenis), to menja sistem odnosa u Čehovljevoj drami, iako nije reč ni o kakvom ekstremnom anti-literarnom eksperimentu.”

Poslije ovog citata, naravno, dolazi knjiga “Čehov dramski pisac”, neosporno remek-djelo. “Ako tragediju smatramo sinonimom za “veliku dramu”, po-

staje nam jasno da je drama eminentno religiozni rod, dok je roman laički: od čoveka, ona se uvek okreće nečemu drugom, obuhvatnijem, univerzalnijem; roman je zadovoljan čovekom i onim što se među ljudima zbiva...” Dok je Vava u Parizu studentima Sorbone predavao svog Čehova, kod kuće na Balkanu, pripremala se tragedija.”

P.S. Zima 1992/1993. bila je svuda strašna, u Sarajevu je bila paklena u smislu Danteovog pakla, u kojem najveći grješnici “kao slamke u staklu” leže nepokretni u ledu koji nastaje mahanjem krila Lucifera u padu s neba dopola zakopanog u zemlji. Mi smo imali svog Lucifera, ali smo imali i svoje anđele. Ekipe CNN-a dolazila je da snimi moj dom: u totalnom mraku oko četiri popodne, bez vode, bez grijanja, sa čuštajzom od koprive i hljebom od mekinja pripremljenim za ručak – Vava je to vidio u Beogradu. Nedugo zatim stigao mi je paket na kojem je krupnim slovima pisala Francuska 7 kao prilična garancija da ga *tamo* niko neće dirati. U paketu je bilo pismo potpisano od Jovana Hristića, S. Vukajlovića i osam žena, uglavnom prevodilaca, Drinka Gojković među njima.